

постійний процес активного пристосування індивіда до умов соціального середовища та результат внутрішніх перетворень. Проаналізовано адаптацію до навчальної діяльності як процес. Представлено види адаптації студентів, критерії успішної адаптації до навчання у вищому навчальному закладі. Виокремлено види адаптованості.

Ключові слова: адаптація, види адаптації, студенти, критерії успішної адаптації, вищий навчальний заклад.

In this article, psychological approaches to the study of students at the higher educational institution is considered. The object of the article is realization of theoretical analysis of psychological aspects of the adaptation of students to studying at the higher educational institution.

It is represented the adaptation as the process of personality intromission into new material and social environment, its formation as actively functioning part, object and subject of these environment relations.

It is also represented the analysis of psychological and pedagogical approaches to the term "adaptation", which is used, as to definition person quality, which characterizes its adaptability to the environment conditions and represents the level of person's adaptation to the environment conditions, so for explaining the process of person's adaptation to the changing environment conditions.

It is revealed the adaptation as the constant process of the active individual adjustment to the social environment conditions and the result of the inner transformations, outer active adjustment and self-transformations of the individual in new existence conditions;

It is analyzed the adaptation to educational activity as the process, by which person, from the one side, satisfies personal claims and cognitive needs in conditions and expected results of studying, and, from the other side, conforms to the claims which structure, content and conditions of the studying activity put it in, and also some social groups which provide this studying activity.

The types of adaptation of the students are represented to the studying at the higher educational institution: professional adaptation, didactic adaptation and social-psychological adaptation. The criteria of successful adaptation of the first-year students to the studying at the higher educational institution are defined as follows: cognitive (didactic), emotional, active and volitional. Types of adaptability are marked out: temporary situational adaptability, sustainable situational adaptability and general adaptability.

The conducted analysis can serve as the foundation for studying the process of adaptation of the first-year students, and in the definition of means of psychological help for the students in the process of their adaptation to the conditions of the higher educational institution.

Key words: adaptation, types of adaptation, students, criteria of successful adaptation, higher educational institution.

УДК 371.134

Бойко Андріана Тиберіївна,
кандидат педагогічних наук, директор,
НВК «ДНЗ –ЗОШ І ступеня - гімназія», м. Мукачєво
Соломка Едуард Тиберійович,
кандидат психологічних наук, доцент,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ Й АДАПТАЦІЯ МОЛОДИХ ВЧИТЕЛІВ

В статті розглядаються деякі аспекти професійної підготовленості молодих учителів до професійно-педагогічної діяльності.

Відмітимо деякі принципи, на наш погляд, обставини:

1. Слід підходити до підготовленості учителів розв'язувати педагогічні задачі, виходячи з того, що і практичний досвід, і теоретичний аналіз свідчать про неефективність використання з цією метою стандартизованих тестових методик.

2. У запропонованому підході безпосередня спрямованість на виявлення і оцінку особистісних якостей молодих учителів відсутня; останні оцінюються у знятому вигляді, але не стільки в плані словесних конструкцій, скільки через їх /адекватне або неадекватне/ конкретно-дійове вираження, включаючи і ціннісні орієнтації, афектно-особистісні прояви у стилі педагогічного спілкування.

3. Повинен існувати виражений коригуючий характер, коли діагностика певних труднощів і суперечностей процесу професійного становлення молодих учителів є необхідною передумовою для проведення відповідної корекційної роботи.

Ключові слова: адаптація, професійне самовизначення, професійне становлення, професійна підготовленість, професійно-педагогічна діяльність, розв'язання молодим учителем педагогічних задач.

Постановка проблеми. Сучасні проблеми діяльності вчителів як однієї з найважливіших ланок у реформуванні освітнього простору держави значною логічною ланцюгу навчально-виховного процесу. мірою зумовлені якістю підготовки і професійної Перші ж самостійні кроки молодих учителів -

учорашніх студентів, виявляють, що реальна практика професійної діяльності багато у чому відрізняється від практики навчальної, а професійна підготовленість - річ набагато складніша, ніж хороші оцінки у дипломі. Відповідно до сутності етапу професійного становлення можна вважати, що провідною психологічною тенденцією особистості, яка оволодіває професією, є тенденція до самоутвердження у системі нових для себе стосунків. Зовнішнє протиріччя цього етапу проявляється на особистісному рівні як суперечність між новим статусом та його усвідомленням молодим учителем.

Що слід вказати передусім у цьому зв'язку? Змінюється об'єктивний статус молодого вчителя у системі його стосунків з іншими людьми. Основним видом діяльності студента була навчальна діяльність, і навіть педагогічна практика мала для нього передусім зміст навчальної діяльності. Все стає зовсім по-іншому, коли мова йде про молодого вчителя. Він уже сам має організувати і регулювати діяльність учнів, тобто стає суб'єктом нової для нього, професійно-педагогічної діяльності. Зрозуміло, що потрібний деякий час для того, щоб молодий учитель зміг практично освоїти свої нові функції, налагодити стосунки з учнями, з колегами, з керівництвом школи, адаптуватися тощо. При цьому принциповим є те, що вчитель не має права бути початківцем: будучи суб'єктом професійно-педагогічної діяльності, він змушений приймати самостійні рішення і нести за них відповідальність - відповідальність не лише за себе, але й за інших, за своїх вихованців.

Така зміна основного виду діяльності завжди супроводжується ломкою узвичаєних стереотипів і уявлень. Поширеною серед керівників шкіл /і серед самих молодих учителів/ є думка про те, що труднощі у випускників педвузу зумовлені передусім відсутністю у них тих чи інших практичних умінь і навичок /не вміє провести бесіду, написати характеристику, заповнити класний журнал тощо/. Звичайно, у цьому є певний сенс, але думається, що справжні причини труднощів лежать глибше - у необхідності пошуку для себе адекватної лінії поведінки в ролі педагога, в осмисленні сутності та змісту педагогічних явищ і фактів.

Без відповіді на останні, принципові, методологічні по своїй суті запитання молодий учитель вимушений діяти методом спроб і помилок, інтуїтивно або ж за аналогією з діями інших педагогів. У результаті його педагогічні дії часто носять ситуативний характер, що, в свою чергу, нерідко призводить до того, що початківець важко адаптується, починає оперувати у своїй практичній діяльності лише вузьким набором перевірених на власному досвіді педагогічних методів та комунікативних навичок.

Аналіз публікацій та досліджень, в яких започатковано розв'язання проблеми професійного становлення вчителя, є предметом дослідження Б. Г. Ананьєва, О. І. Бондарчук, Н. Ю. Волянчук, Е. Ф. Зеєра, Р. А. Зобова, Л. М. Карамушки, Є. О. Климова, Н. Л. Коломінського, Н. В. Кузьміної, К. М. Левітана, С. Д. Максименка, Л. М. Мітіної, В. А. Семиченко, Т. М. Титаренко, Н. В. Чепелевої та ін.

Мета статті полягає в розкритті основних специфічних чинників соціально-психологічного характеру, які впливають на процес професійного самовизначення й адаптації молодих учителів.

Результати дослідження. Серед нагальних проблем професійно-педагогічної діяльності вчителя-початківця чи не найважливішими є проблеми адаптації до нового соціального середовища, яким є школа з її педагогічним та учнівським колективом. Різноманітні психологічні взаємозв'язки і переходи, і, зокрема, специфічність діяльності молодого вчителя якраз і полягає в тому, що вона будується за типом спілкування, тобто взаємодії та комунікації насамперед у системі "вчитель-учні", адже комунікативний бік професійно-педагогічної діяльності є базовою засадою фахової діяльності.

Звичайно, таке спілкування не носить симетричного характеру. Вчитель є не лише учасником, але й, передусім, є організатором такої взаємодії; він визначає цілі, зміст і форми спілкування. Тобто мова йде про керування з боку вчителя міжособовою взаємодією у системі "Я і учні" у педагогічному процесі. Важливо підкреслити ще одну обставину. Ефективне розв'язання тих завдань, що стоять перед школою сьогодні, можливе лише за умови якісної професійної адаптації вчителя-початківця до шкільної діяльності, що є запорукою його подальшого професійного самовизначення.

Дуже важливим є пристосування на особистісному й професійному рівнях молодого вчителя до процесу (само) управління - продуктивного, рефлексивного - управління, яке полягає у тому, що вчитель має поставити себе й учня у позицію активного суб'єкта власної діяльності, здійснюваної у загальній системі колективної роботи. Слід розвивати можливості у себе та в учнів до самоуправління /саморегуляції, самоорганізації та самоконтролю/ власною діяльністю; організовувати процес навчання як розв'язання навчально-пізнавальних проблем на основі творчої взаємодії діалогу з учнями.

Звичайно, без успішної адаптації до освітнього простору школи у початківця педагога нічого не вийде.

Відповідно до поширеної концепції (Н. В. Кузьміна, В. О. Кан-Калик, М. Д. Нікандров, В. О. Сластьонін та інші) ми будемо розглядати професійно-педагогічну діяльність як неперервний процес розв'язання молодим учителем нескінченного ряду педагогічних задач, спрямованих на досягнення загальної мети - формування особистості учня, його світогляду, переконань, свідомості, поведінки.

Дана проблематика вивчається нами крізь призму головної тематичної лінії - дослідження адаптації та професійного самовизначення молодих учителів.

У роботах згадуваних авторів детально аналізується проблема самовизначення особистості як розв'язання молодим учителем педагогічних задач. Відмічається, зокрема, що педагогічна задача виникає кожний раз тоді, коли необхідно перевести учнів з одного стану в інший: залучити їх до певного знання, сформулювати вміння, навички або трансформувати одну систему знань, умінь і навичок неправильно сформовану в іншу. Підкреслюється багатозначний характер

розв'язання педагогічних задач. Якщо ж педагогічна ситуація однозначна, тобто не вимагає пошуку оптимального способу розв'язання, то вона перестав бути задачею. Педагогічна задача, пише, наприклад, Н.В.Кузьміна, виникає ще й тоді, коли вчитель-початківець сам визначає міру вдалості чи не вдалості власного професійного адаптування до реалій шкільного навчально-виховного процесу.

Як показує теоретичний аналіз наукової літератури (2; 4; 5; 7; 8; 9; 12; 14 та ін.), професійно-педагогічній діяльності притаманні такі характеристики, як конкретність, ситуативність, цілісність, що вимагає від вчителя не лише оволодіння певними науково-теоретичними знаннями, але й використання останніх у педагогічній практиці, творчого осмислення, трансформації у конструктивно-методичні схеми прийняття педагогічних рішень. Тому про результативність професійного становлення молодих учителів можна судити, передусім, з того, наскільки успішно вони будуть справлятися з розв'язанням педагогічних задач.

У рамках такого підходу оцінка ефективності професійного становлення молодого вчителя пов'язується з виділенням певних видів професійно-педагогічної діяльності, які знаходять своє відображення у відповідних типах педагогічних задач. Відмітимо, що на доцільність використання педагогічних задач для забезпечення оперативного зворотнього зв'язку у процесі підготовки вчителів неодноразово вказувалося у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі (1; 2; 3; 4; 10; 13 та інші).

Відповідно до виділених вище етапів розв'язання педагогічної задачі можна умовно виділити такі якісно своєрідні аспекти професійно-педагогічної діяльності, оцінку яких доцільно проводити окремо:

1. *Аналіз* /вивчення і характеристика на основі наявних психолого-педагогічних знань особистості окремого учня, дитячого колективу, навчально-виховного процесу, умов педагогічної діяльності.

2. *Планування* постановка цілей, проектування і конструювання змісту, засобів, форм і методів педагогічної діяльності.

3. *Здійснення* реалізація наміченої педагогічної діяльності, тобто педагогічної взаємодії.

4. *Самоаналіз* педагогічна рефлексія, спрямована на вдосконалення своєї діяльності, на професійне самовиховання.

Про освоєння педагогічного аналізу початківцями можна судити по успішності виконання ними завдань на аналіз педагогічних фактів та явищ розв'язання аналітичних задач. Професійно необхідний мінімум таких завдань складе: визначення характеру педагогічної ситуації; визначенням завдань педагогічної взаємодії та її загальної (перспективної) мети; виділення факторів, що впливають на педагогічну взаємодію; оцінка здійснюваних учителем дій та їх наслідків; співвіднесення своїх спостережень і висновків з наявними психолого-педагогічними знаннями. По суті, мова йде про освоєння цілісного бачення реального педагогічного процесу.

Про освоєння планування можна судити по

успішному виконанню молодими вчителями таких завдань: визначення загальної мети і конкретних завдань педагогічної взаємодії; проектування його способів та прогнозування можливих труднощів; проектування варіантів педагогічної взаємодії. Відмітимо, що необхідною умовою успішного розв'язання таких задач є ефективний попередній педагогічний аналіз умов, в яких буде здійснюватися майбутня педагогічна взаємодія, а здійснюватися таке планування може як на основі аналізу умов, представлених у попередньо зафіксованому вигляді, так і на основі спостережень за безпосередньо здійснюваною педагогічною діяльністю.

Про освоєння стану здійснення можна судити по успішному виконанню завдань на реалізацію педагогічної взаємодії як у змодельованих, так і в реальних умовах педагогічної діяльності. Передумовою для цього є успішний аналіз та планування педагогічної взаємодії. Це суттєво покращить процес особистісної та професійної адаптації до школи й колективу.

У ході самоаналізу молоді вчителі мають зіставляти заплановані та реально здійснені дії, оцінювати їх педагогічну доцільність, співставляти педагогічну ситуацію з іншими (подібними та відмінними), виявляти фактори, які впливали на досягнення мети, намічати і оцінювати інші, потенційно можливі варіанти здійснення педагогічної взаємодії, робити конструктивні висновки для професійного самовиховання та подальшої педагогічної діяльності.

Відмітимо деякі принципи, на наш погляд, обставини:

1. Слід підходити до підготовленості учителів розв'язувати педагогічні задачі, виходячи з того, що і практичний досвід, і теоретичний аналіз свідчать про неефективність використання з цією метою стандартизованих тестових методик. До аналогічних висновків приходять і зарубіжні вчені, пропонуючи пошук способів оцінки діяльності вчителя, основаних на експертних судженнях з конкретними орієнтирами, які б задавалися певним шкільним колом та вузом, що займається підготовкою вчителів.

В основі запропонованого підходу лежить змістовна, якісна оцінка результативності професійного становлення молодих учителів за заданими параметрами; формалізація результатів такої оцінки з метою їх подальшої математичної обробки носить в принципі другорядний характер.

2. У запропонованому підході безпосередня спрямованість на виявлення і оцінку особистісних якостей молодих учителів відсутня; останні оцінюються у знятому вигляді, але не стільки в плані словесних конструкцій, скільки через їх адекватне або неадекватне конкретно-дійове вираження, включаючи і ціннісні орієнтації, афектно-особистісні прояви у стилі педагогічного спілкування.

3. Повинен існувати виражений коригуючий характер, коли діагностика певних труднощів і суперечностей процесу професійного становлення молодих учителів є необхідною передумовою для проведення відповідної корекційної роботи.

У рамках описаного підходу оцінка підготовленості молодих учителів до розв'язання

педагогічних задач повинно здійснюватися на основі узагальнення експертних суджень. У ролі експертів виступали адміністрація школи, працівники методкабінетів. Результати оцінки виражалися у балах; числові значення відповідали розробленій градації рівнів підготовленості молодих учителів. Останнім відповідно приписувалися кількісні значення: 0 - нульовий; 1 - низький; 2 - середній; 3 - високий.

Нульовий рівень - дії вчителя не мають необхідного обґрунтування або ґрунтуються на помилкових висновках з попереднього педагогічного аналізу; педагогічна діяльність у цілому не задовольняє вимог, що витікають із принципів навчання та виховання; дії вчителя, його поведінка у цілому неусвідомлені.

Низький рівень - дії молодого вчителя обґрунтовані лише частково, допускаються значні помилки у висновках з попереднього педагогічного аналізу, педагогічна діяльність лише частково задовільняє вимоги принципів навчання та виховання; дії та поведінка усвідомлені лише частково, із значними упущеннями в усвідомленні цілей, співвідношенні запланованих та одержаних результатів тощо.

Середній рівень - дії молодого вчителя в цілому обґрунтовані результатами попереднього педагогічного аналізу; педагогічна діяльність у цілому відповідає вимогам принципів навчання та виховання; дії та поведінка у цілому усвідомлені; намічена діяльність виконується своєчасно або з несуттєвими відхиленнями від термінів; проявляється значна міра самостійності.

Високий рівень - дії молодого вчителя повністю

обґрунтовані результатами попереднього педагогічного аналізу; діяльність повністю відповідає вимогам принципів навчання та виховання; дії повністю усвідомлені включаючи співвідношення поставлених цілей і реальних результатів, критичну оцінку власної поведінки тощо; дії повністю усвідомлені; проявляється високий рівень самостійності: намічена діяльність виконується своєчасно.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Докорінні соціально-політичні зміни, актуалізація питань державотворення і духовного відродження нації, перехід до нових форм економічного життя висувають на чільне місце проблеми підготовки вчителів до продуктивної професійної діяльності в сучасних умовах. Особливу роль у цьому процесі відіграє етап професійного становлення молодих учителів, коли вчорашні випускники педагогічних навчальних закладів стають суб'єктами нової для них діяльності.

Теоретичний аналіз проблеми дозволив нам прийти до висновку, що про адаптацію, ефективність проходження вчителями-початківцями етапу професійного становлення з достатньою повнотою можна судити за сформованістю їх умінь розв'язувати педагогічні задачі та розвинутості комунікативної компетентності.

Вважаємо, що перспективами подальших досліджень мають бути проблеми адаптації та професійного самовизначення молодих учителів і вони потребують емпіричного вивчення на рівні констатуючого експерименту.

Список використаних джерел

1. Андреева Г.М. Социальная психология / Г. М. Андреева - М.: Московский университет. 1980.- 416 с.
2. Балаев А. А. Активные методы обучения - М.: Профиздат 1986.- 95с.
3. Балл Г.А. Теория учебных задач: Психолого-педагогический аспект - М.: Педагогика., 1990. - 184с.
4. Бодалев А. А. Личность и общение./ А. А. Бодалев - М.: Наука, 1983.-271 с.
5. Гальперин П.Я. Введение в психологию.- М.; Московский университет, 1976.- 150с.
6. Гергей И.Т., Машбиц Е.И. К характеристике модели решения педагогических задач // Вопросы психологии.- 1973.- №6.- С.51-59.
7. Грехнев В.С. Культура педагогического общения./ В.С. Грехнев - М.: Просвещение, 1990.-142с.
8. Елканов С.Б. Профессиональное самовоспитание учителя.- М.: Просвещение, 1985.-143с.
9. Кузьмина Н.В. Очерки психологии труда учителя.- Л.: ЛГУ, 1967.- 183 с.
10. Кулюткин Ю.Н. Творческое мышление в профессиональной деятельности учителя // Вопросы психологии.- 1986.- № 2.- С.2 1-30.
11. Леонтьев А.Н. Педагогическое общение.-М.: Знание, 1979.- 48 с.
12. Леонтьев АН, Деятельность. Сознание. Личность.- М.:Политиздат, 1975.-304 с.
- 13.Максименко С.Д. Психологічна організація умов розвитку суб'єкта учня./ С. Д. Максименко - К.: Просвіта.-1996.- 254 с.
14. Максименко С.Д. Психологія в соціальній і педагогічній практиці./ С. Д. Максименко- К.,1997.-245 с.

В статье рассматриваются некоторые аспекты профессиональной подготовленности молодых учителей к профессионально-педагогической деятельности.

Отметим некоторые принципиальные, на наш взгляд, обстоятельства:

1. *Следует подходить к подготовленности учителей решать педагогические задачи, исходя из того, что и практический опыт и теоретический анализ свидетельствуют о неэффективности использования с этой целью стандартизированных тестовых методик.*

2. *В предложенном подходе непосредственная направленность на последние оцениваются в снятом виде, но не столько в плане словесных конструкций, сколько из-за их / адекватное или неадекватное / конкретно-действенное выражение, включая и ценностные ориентации, аффективно-личностные проявления в стиле педагогического общения.*

3. *Должен существовать выраженный корректирующий характер, когда диагностика определенных*

трудностей и противоречий процесса профессионального становления молодых учителей является необходимым условием для проведения соответствующей коррекционной работы.

Ключевые слова: адаптация, профессиональное самоопределение, профессиональное становление, профессиональная подготовленность, профессионально-педагогическая деятельность, решение молодым учителем педагогических задач.

The article discusses some aspects of professional training of young teachers for vocational and educational activities.

During the introspection young teachers have to compare planned and actually taken steps to assess their pedagogical appropriateness, correlate teaching situation with other / similar and different / interpret the factors that affect the achievement of the objective, outline and evaluate other potential options for implementation of educational interaction, make constructive conclusions for professional self and further educational activities.

It is worth noting some fundamental, in our opinion, circumstances:

1. Pedagogical training of teachers should involve readiness to solve pedagogical problems, based on the fact that practical experience and theoretical analysis indicate inefficient use for this purpose standardized test methods. Similar conclusions come and foreign scientists search for ways to make evaluation of teachers based on expert judgments with specific benchmarks that were set to a specific school district and university, dealing with teacher training.

2. The introduced approach focuses on the identification and assessment of personal qualities of young teachers absent; last assessed in shoot video, but not so much in terms of verbal structures, but because of their / adequate or inadequate / concrete expression of actors, including values, affective and personal displays in the style of pedagogical communication.

3. The displayed corrective character should exist, when diagnosis of certain difficulties and contradictions of the process of professional development of young teachers is a prerequisite for appropriate remedial work.

Key words: adaptation, professional self-determination, professional development, professional training, professional and educational activities, young teacher, solving educational problems.

УДК 159.922

Карандашев Юрий Николаевич ,

доктор психологических наук, профессор,

Университет им. Яна Кухановского в Кельцах, Польша.

ИСТОКИ ПСИХОЛОГИИ РАЗВИТИЯ В ТРАКТАТЕ «О ДУШЕ» АРИСТОТЕЛЯ

Психология всегда заявляла себя наукой, берущей свое начало от Аристотеля. Однако идея происхождения, центральная для «Трактата о душе», современной психологией опускается, заменяясь мало обязывающим философским принципом развития. Поэтому цель данной статьи – показать, как выглядит идея происхождения в «Трактате о душе» и какой формальный аппарат ее описывает. Результаты анализа позволяют взглянуть на структуру современной психологии под иным, эволюционным углом зрения, пока еще чуждым для психологии.

Ключевые слова: идея происхождения, Аристотель, «Трактат о душе»

Историческая справка. Свое начало современная психология ведет от древнегреческих мыслителей. Ее развитие начинается анимизмом – мифологическим представлением о духах, которые ведут нас по жизни, а когда последняя заканчивается, покидают наши тела. Развитие психологии продолжается гиллозоизмом – представлением о всеобщей одушевленности мира, которое сменяет предшествующее мифологическое сознание. Идеи гиллозоизма получили свое развитие в трудах Гераклита и Демокрита, которые уже вполне осознанно ставили проблемы психологии и решали их. Так, например, Демокрит выделял две ступени познавательного процесса: ощущение и мышление. Следует упомянуть также учение Гиппократов о темпераментах, который перенес представление о стихиях, как способе организации внешнего мира, внутрь человека, что позволило ему создать одну из первых типологий.

Естественно-научная направленность понимания психики нашла свое отражение в трудах Алкмеона, который назвал мозг человека органом души, что было принято также и Гиппократом, рассматривавшим мозг

как большую железу. Поисками разумного начала в окружающем мире занимался и Анаксагор, который считал, что оно присуще всему окружающему, но в разной степени. Поздней появились софисты, т.е. учителя мудрости, а за ними и Сократ со знаменитым тезисом «Познай самого себя». Его ученик Платон своими трудами поднял своего учителя на пьедестал науки и в своем учении о царстве идей значительно продвинул вперед существовавшие до него представления о душе.

Отдавая дань великому наследию перечисленных мыслителей, следует однако отдельно остановиться на заслугах Аристотеля. Недолго оставаясь учеником Платона, молодой Аристотель создал свою научную школу и потом настолько преуспел в развитии науки, что мы до сих пор считаем его отцом психологии. Впрочем, отцом его считают и представители других наук. Отказавшись от мысли Платона о параллельности физических тел и безтелесных идей, Аристотель объединяет эти два мира, рассматривая *душу как способ организации живого тела*. Собственно, с этой идеи и начинается психологическая наука.